

Шевчук В. В.

*кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології
Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка***ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ БАТЬКІВ,
ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ З КОМПЛЕКСНИМИ ПОРУШЕННЯМИ РОЗВИТКУ****GENERAL CHARACTERISTICS OF PSYCHOLOGICAL COMPETENCE OF PARENTS
RAISING CHILDREN WITH COMPLEX DEVELOPMENTAL DISORDERS**

У статті розкрита загальна характеристика психологічної компетентності батьків дітей з комплексними порушеннями розвитку. Успішна соціалізація таких дітей значною мірою залежить від сімейних стосунків, зокрема від дитячо-батьківських взаємин, на оптимальність яких впливає рівень психологічної компетентності батьків. Ця проблема розглядається через призму наукових підходів до розмежування компетентності й компетенції через питання професійної, психологічної та батьківської компетентності.

Складниками психологічної компетентності є психолого-педагогічна технологія (засіб реалізації практичної діяльності, що є алгоритмом застосування оптимальних методів, прийомів, засобів і дій, які спрямовані на отримання бажаного результату); інтерактивна когнітивна діяльність (форма психічної активності особистості, спрямована на пізнання себе, свого партнера та дитини на основі рефлексії в процесі діалогічного спілкування, у результаті чого формується власна виховна позиція подружжя, навички ефективної міжособистісної взаємодії, соціально-перцептивні та комунікативні вміння); рівень освіти батьків (система створення позитивного образу батьківства, що являє собою спеціально організоване навчання на засадах андрагогіки та створює можливості для засвоєння спеціальних знань, умінь і навичок, які є важливими в батьківстві); мотивація батьків (усвідомлення ними змісту та значення їхньої компетентності шляхом надання психологічного супроводу).

Психологічна компетентність батьків характеризується системою аутопсихологічних знань про себе як особистість, матір чи батька, певним ставленням до дитини й шлюбного партнера, адекватним виховним стилем, високорозвиненими комунікативними та перцептивними вміннями, високим рівнем відповідальності, толерантності, стресостійкості, сукупністю психологічних знань із психології сім'ї, соціальної, вікової, спеціальної, патопсихології, системою ефективною та конструктивною діяльністю на основі психологічної освіченості.

Ключові слова: компетентність, компетенція, стресостійкість, толерантність, відповідальність.

The article reveals the general characteristics of the psychological competence of parents of children with complex developmental disorders. Successful socialization of such children largely depends on family relationships, in particular on child-parent relationships, the optimality of which is influenced by the level of psychological competence of parents. This problem is considered through the prism of scientific approaches to the delimitation of competence and competence through issues of professional, psychological and parental competence.

Components of psychological competence are psychological and pedagogical technology (a means of implementing practical activities, which is an algorithm using optimal methods, techniques, tools and actions aimed at obtaining the desired result); interactive cognitive activity (a form of mental activity of the individual aimed at knowing himself, his partner and child on the basis of reflection in the process of dialogical communication, resulting in the formation of the couple's own educational position, skills of effective interpersonal interaction, socio-perceptual and communicative skills); the level of education of parents (the system of creating a positive image of parenthood, which is a specially organized training on the basis of andragogy and creates opportunities for the acquisition of special knowledge, skills and abilities that are important in parenting); motivation of parents (their awareness of the content and importance of their competence by providing psychological support).

Psychological competence of parents is characterized by a system of autopsychological knowledge about themselves as a person, mother or father, a certain attitude to the child and the spouse, adequate educational style, highly developed communication and perceptual skills, high level of responsibility, tolerance, tolerance, psychology, social, age, special, pathopsychology, system of effective and constructive activities based on psychological education.

Key words: competence, competence, stress resistance, tolerance, responsibility.

Вступ. Ефективність психологічного супроводу дітей, які мають комплексні порушення розвитку, значною мірою залежить від сім'ї, у якій вони проживають і виховуються, від характеру партнерсько-шлюбних і дитячо-батьківських взаємин і рівня психологічної компетентності батьків.

Проблема компетентності висвітлена в дослідженнях таких науковців, як О. Бакаленко, Н. Бібік, М. Головань, О. Гулай, О. Заблоцька, І. Зимня, В. Кальней, С. Лейко, М. Леонтьян, О. Овчарук, С. Ожегова, О. Онопрієнко, Н. Побірченко, О. Пометун, Дж. Равен, Ю. Рубін, А. Хуторський, Ф. Шарипов, С. Шишов.

Питання компетентності в професійній діяльності розглядали Д. Андрющенко, І. Балицька, Л. Барінова, Н. Бібік, П. Борисов, Т. Доцевич, У. Дж. Дункан, Е. Зеєр, О. Казанникова, О. Кочерга, В. Краєвський, Н. Кузьміна, І. Логінова, М. Лук'янова, В. Лойко, Д. Лойко, В. Маслов, А. Маркова, О. Мешко, Л. Мітіна, Г. Павлова, А. Пасічніченко, Дж. Равен, Е. Рамзані, Е. Симанюк, С. Скворцова, А. Хуторський, Т. Ціпан, С. Шишов, Т. Щербакова.

Особливості психологічної компетентності вивчали Н. Андрінова, Д. Андрющенко, О. Бакаленко, Л. Барінова, Л. Білозерова, О. Бондарчук,

Є. Вахралов, Л. Вольнова, Н. Гордієнко, Т. Єрмаков, О. Казанникова, І. Логінова, Н. Мачинська, А. Мудрик, Л. Орбан-Лембрик, О. Полуніна, С. Ренке, О. Цільмак, Т. Щербакова.

Специфіку батьківської компетентності досліджували І. Балицька, Т. Веретенко, І. Зверева, Н. Шевченко, Ю. Гіппенрейтер, О. Горецька, Р. Мороз, О. Нагула, Л. Пономаренко, О. Хартман, М. Шпак. Окрім того, С. Акутина, С. Піюкова, В. Селіна, Н. Хрусталькова виокремлювали термін «педагогічна компетентність батьків», М. Ерміхіна, Н. Мізіна, І. Меркуль, О. Нагула, О. Хартман – «психолого-педагогічна компетентність батьків», а К. Беляєва, Т. Бессонова, О. Лемещенко, О. Нестерова, Е. Смирнова, Г. Філіппова наголошували на ефективному, відповідальному й усвідомленому батьківстві.

Досліджень з проблеми формування та розвитку батьківської компетентності в батьків, які виховують дітей з вадами розвитку, недостатньо. Серед них можна виокремити праці Л. Вакуленко, М. Долгової, С. Корнієнко, О. Мякушко, В. Нечипоренко, Д. Пюра, В. Ткачової, Г. Хворової та А. Шевцова.

У біологічно-психолого-соціальної моделі трактування дизонтогенезу стосунки з близьким дорослим, як зазначає О. Склянська, є одночасно важливою навичкою, сферою залучення до суспільного життя й умовою розвитку, що є важливими для кожної дитини незалежно від типу та структури порушень [1, с. 24–25]. Становлення базового почуття безпеки та довіри є основою формування психіки дитини, забезпечуючи успішну адаптацію її до соціуму, довіру до нього й у подальшому розвиток соціального інтелекту.

Грунтуючись на цих позиціях, у розробленій О. Мякушко моделі навчально-пізнавальних компетентностей (у межах інформаційного та структурно-функціонального підходу до психічної діяльності) рівень тонічної регуляції виділено як ресурсний складник як у біологічно обумовленому аспекті навчально-пізнавальної діяльності (як внутрішня та зовнішня детермінанти функціональної системи психіки, що сприяють активізації когнітивної діяльності й зосередженості на ній), так і в її соціальному аспекті (як почуття безпеки та довіри) [2, с. 277].

У статті психологічну компетентність батьків дітей з комплексними порушеннями розвитку будемо розглядати через призму понять «компетентність» і «компетенція».

Виклад основного матеріалу. Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що вітчизняні й зарубіжні дослідники по-різному дають визначення термінів «компетенція» та «компетентність».

Особливу складність, на думку Л. Барінової, має дефініція «компетентність» і «компетенції», що можуть позначати мисленнєві процеси та функції, особистісні якості особистості, мотиваційні тенденції, ціннісні настанови, особливості міжособистісної взаємодії, практичні вміння, навички тощо. Компетентність – готовність суб'єкта ефективно організовувати внутрішні та зовнішні ресурси для постановки й досягнення цілі. Під внутрішніми ресурсами розуміють знання, уміння, навички, надпредметні вміння, компетентності, психологічні

особливості, цінності тощо. Компетентності – це якості, набуті через проживання ситуацій, рефлексію досвіду [3, с. 30].

Згідно з Енциклопедією освіти, компетентність у навчанні (лат. *competentia* – коло питань, у яких людина добре розуміється) набуває особистість не лише під час вивчення предмета, групи предметів, а й за допомогою засобів неформальної освіти внаслідок впливу середовища тощо [4, с. 408].

М. Леонтян вважає, що компетентність є результатом набуття компетенцій. Компетентність має складовий елемент готовності до виконання поставленого завдання, а також включає в своє поняття елементи особистісних характеристик людини (мобільності, ініціативності тощо). За своєю суттю поняття «компетентність» є значно ширшим від поняття «компетенція» [5, с. 74].

А. Хуторський визначає компетентність сукупністю особистісних якостей особи (ціннісно-сміслових орієнтацій, знань, умінь, навичок, здібностей), зумовлених досвідом її діяльності в певній сфері [6, с. 153].

С. Шишов, В. Кальней під компетентністю розуміють здатність і вміння діяти на основі здобутих знань [7, с. 263].

Ф. Шаріпов компетентністю вважає сукупність рис особистості, що дають їй змогу якісно виконувати певну діяльність, спрямовану на вирішення проблем у якійсь галузі. Компетентність – це досягнення конкретного спеціаліста, вона характеризує міру освоєння компетенції й визначається можливістю вирішувати поставлені завдання [8, с. 73].

В Енциклопедії освіти компетенцією є відчужена від суб'єкта, наперед задана соціальна норма чи вимога до освітньої підготовки особи, необхідна для її якісної продуктивної діяльності в певній сфері [4, с. 409].

А. Хуторський визначає компетенцію сукупністю взаємозв'язаних смислових орієнтацій, знань, умінь, навичок і досвіду діяльності особистості щодо певного кола об'єктів реальної дійсності, необхідних для здійснення особисто й соціально значущої продуктивної діяльності. Компетенція – це готовність людини до мобілізації знань, умінь, зовнішніх ресурсів для ефективною діяльності в конкретній життєвій ситуації [6, с. 152].

С. Шишов, В. Кальней під компетенцією розуміють загальну здатність, що ґрунтується на знаннях, досвіді, цінностях, схильностях, які отримані завдяки навчанню [7, с. 262].

Ф. Шаріпов компетенцією вважає коло питань, у яких особистість добре обізнана, має знання й досвід. Компетенція – це характеристика місця, а не особи, тобто параметр соціальної ролі людини [8, с. 73].

На думку М. Леонтян, компетенція містить ключові поняття «знання», «уміння» та «навички», які передбачають дію людини за стандартною ситуацією без елемента готовності до ситуації через особистісну характеристику [5, с. 75].

У Законах України «Про освіту» і «Про вищу освіту» під компетентністю розуміють «динамічну комбінацію знань, умінь та практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка є результатом навчання на певному освітньому рівні та визначає здатність людини ефективно виконувати діяльність» [9; 10]. О. Овчарук, вивчаючи

досвід країн Європейського Союзу, трактує компетентність як здатність застосовувати ефективно та креативно знання й уміння в міжособистісній взаємодії та професійній діяльності [11, с. 7].

У 2006 році European Parliament визначив такі основні компетентності, як володіння іноземними мовами, уміння вчитися впродовж життя, математична компетентність і базові компетентності в галузі науки й техніки, компетентність в інформаційних технологіях, соціальна та громадянська компетентність (навички конструктивно спілкуватися, проявляти толерантність, емпатію, стресостійкість, асертивність, висловлювати й розуміти різні точки зору), ініціативність, креативність і підприємливість, загальнокультурна компетентність [12, с. 17].

І. Зимня виділила три групи ключових компетентностей.

Види компетентностей	Загальна характеристика
Особистісні компетенції	Навички збереження здоров'я, розширення знань, ціннісно-сислової орієнтації у світі, громадянські компетентності, компетентності самовдосконалення, саморегулювання, саморозвитку, особистісної та предметної рефлексії
Комунікативні компетентності	Навички співробітництва, вирішення конфліктів, толерантність, компетентність у спілкуванні
Діяльнісні компетентності	Постановка та вирішення пізнавальних завдань, нестандартні рішення, компетентності діяльності й інформаційних технологій

У класифікації І. Зимньої психологічна компетентність входить як компонент особистісної та комунікативної компетентностей. І. Зимня виділяє такі аспекти психологічної компетентності особистості, як мотиваційний (готовність до прояву компетентності), когнітивний (володіння знаннями змісту компетентності), поведінковий (досвід прояву компетентності в різноманітних стандартних і нестандартних ситуаціях), ціннісно-сисловий (ставлення до змісту компетентності й об'єкта її застосування) та емоційно-вольовий аспект (регуляція процесу й результату прояву психологічної компетентності). Ці компетенції, проявляючись у поведінці та діяльності особистості, стають її особистісними якостями й властивостями, відповідно, компетентностями, що характеризуються когнітивними, мотиваційними, смисловими та регуляторними складниками [13, с. 21].

Психологічну компетентність О. Бакаленко розглядає як складник соціальної та здоров'язбережувальної компетентності [14, с. 136]. Під психологічною компетентністю вона розуміє здатність особистості до самопізнання, самоконтролю, до ефективної комунікації з іншими людьми, саморозвитку й самореалізації. Психологічна компетентність дає змогу людині краще зрозуміти себе та інших, оптимально адаптуватися до життя в сучасному суспільстві, мати гармонійні стосунки з оточенням, успішно реалізовувати власний особистісний потенціал, мати високий рівень психологічного благополуччя й задоволеності життям.

До основних навичок психологічної компетентності О. Бакаленко відносить:

- навички самопізнання (адекватна оцінка власних здібностей і можливостей, усвідомлення свого особистісного потенціалу та місця в суспільстві, уміння розрізняти особисту та професійну сфери);

- навички самоконтролю (розвиток емоційного інтелекту, уміння адекватно виражати свої почуття, долати тривогу, справлятися зі стресом і фрустраціями, уміння переживати невдачі й долати критичні життєві ситуації, контролювати власну поведінку й уміння мотивувати себе);

- навички ефективного спілкування (уміння чітко та зрозуміло висловлювати свої думки, здатність до емпатії, толерантності й рефлексії);

- навички командної роботи (уміння ефективно працювати в групі, адекватно оцінювати свій внесок у спільну діяльність, визначити психологічні особливості колег і знаходити до них індивідуальний підхід, здатність будувати взаємини з ними на засадах довіри й поваги, конструктивно розв'язувати конфліктні ситуації);

- навички саморозвитку та самореалізації (уміння ставити цілі, планувати професійну й особисту діяльність, удосконалювати свої сильні сторони та розвивати слабкі, визначати пріоритети й володіти навичками тайм-менеджменту, ефективно працювати з інформацією, володіти основними правилами та прийомами ейдетики, володіти методами розвитку креативності й підвищення ефективності власної інтелектуальної діяльності) [14, с. 135].

У психологічній компетентності Е. Рамзани виділяв два блоки: когнітивний (пізнавальний, інтелектуальний) і практичний (дієвий). У структурі психологічної компетентності він виділяє такі компоненти [15, с. 163].

Складники психологічної компетентності	Характеристика
Когнітивна (пізнавальна)	Сукупність наукових психологічних знань про особистість, її соціальну взаємодію, систему адекватних уявлень про свої індивідуально-психологічні особливості та якості, розвинений соціальний інтелект і креативність
Перцептивно-рефлексивна	Спостережливість, уважність до людей, рефлексія, толерантність і прогностичні здібності
Афективна	Розвинута емпатія, емоційний інтелект
Вольова	Дотримання морально-етичних норм, життєстійкість, стресостійкість, асертивність, толерантність до невизначеності
Комунікативна	Уміння спілкуватися з різними людьми, адекватно приймати й передавати інформацію, уміння будувати й висловлювати свої думки логічно, доказово та зрозуміло; дотримання мовленнєвої культури
Регулятивна	Адаптивність, довільна саморегуляція поведінки та діяльності
Ціннісно-сислова	Дотримання соціальних норм і цінностей, прояв інтерес до людей, толерантність, гуманність, порядність, справедливість, відповідальність, моральність, самоповага

М. Лук'янова, досліджуючи питання психологічної компетентності, її основними критеріями вважає спрямованість на суб'єкта взаємодії, потребу в самопізнанні та самовдосконаленні [16, с. 52].

Блоки психологічної компетентності	Характеристики
Психолого-педагогічна грамотність	Знання з психології та педагогіки (про особливості вікового розвитку, задатки, здібності, темперамент і характер, про спілкування, функціонування міжособистісної взаємодії)
Психолого-педагогічні уміння	Здатність використовувати ці знання в практичній взаємодії
Особистісні якості	Спрямованість на суб'єкта взаємодії, потребу в самопізнанні та самовдосконаленні

О. Казаннікова вважає психологічну компетентність багатопараметричною системою й виокремлює такі її компоненти [17, с. 89].

Компоненти психологічної компетентності	Характеристики
Ціннісно-мотиваційний	Мотивація до засвоєння психологічних знань, мотивація до досягнень
Рефлексивний	Усвідомлення себе суб'єктом міжособистісної взаємодії
Організаторський	Організація діяльності з метою підвищення її ефективності
Управлінський	Прийняття рішень в різних умовах діяльності, аналіз і врахування альтернатив, контроль за перебігом діяльності та її оцінка
Когнітивний	Комплекс психологічних знань
Емоційно-вольовий	Комплекс знань про афективну сферу суб'єктів взаємодії, уміння застосовувати ці знання в діяльності, виявляти емпатійність і керувати своїми емоційно-вольовими станами
Самоактуалізуючий	Самоконтроль, саморегуляція, самовдосконалення особистості

Під батьківською компетентністю Г. Хворова розуміє наявність знань, умінь, навичок, що необхідні для ефективного виконання батьківських функцій, а також здатність використовувати наявні компетентності й отримувати соціально схвальний результат [18, с. 138].

Батьківська компетентність характеризується здатністю батьків до виконання батьківських функцій у такий спосіб, що сприяє позитивному напряму фізичного, розумового, емоційного, мовленнєвого, комунікативного тощо розвитку дитини за умови забезпечення родителем достатньої якості власного життя. Нами визначено, що в разі трансформації

батьківських функцій, зокрема, у випадку наявності комплексного порушення розвитку в дитини компетентність батьків може мати п'ять рівнів (від дуже низького до найвищого – за здатністю формулювати проблеми та знаходити ресурси для їх розв'язання) і складається з трьох компонентів (здатність взаємодіяти з дитиною, здатність взаємодіяти із соціальним середовищем на мікро- й макрорівні соціальної комунікації, здатність забезпечити рівень якості власного життя) [18, с. 135].

Вивчення О. Нагулою теоретико-методологічних основ батьківської компетентності засвідчило наявність двох підходів до її структури: через сукупність компетенцій (І. Меркуль, В. Селіна, Н. Тюріна й інші) і через структурні компоненти (Т. Веретенко, І. Зверева, Н. Мізіна, М. Єрміхіна, Н. Шевченко й інші). Батьківська компетентність з позицій системного підходу розглядається як психологічне явище, що має соціально-поведінковий, ціннісно-мотиваційний, рефлексивно-когнітивний і психолого-педагогічний компоненти [19, с. 152]. Так, діяльнісний аспект батьківської компетентності відображає соціально-поведінковий складник, що містить соціально-перцептивні та комунікативні вміння; ціннісно-мотиваційний складник відображає цінності, потреби, мотивацію та особистісну зрілість батьків; психолого-педагогічний складник відображає стиль батьківського виховання, готовність батьків дітей з комплексними порушеннями розвитку до їх навчання, виховання й розвитку; рефлексивно-когнітивний складник відображає пізнавальний аспект батьківської компетентності та являє собою інтелектуальну характеристику їхньої особистості.

Теоретичний аналіз наукових розвідок проблеми батьківської компетентності слугував виокремленню провідних ідей у відповідних концепціях (О. Нагули, В. Селіної, О. Смірної, Н. Хрустальнової, С. Піюкової, К. Роджерса, Е. Еріксона), що сприяло розробленню концептуальних засад дослідження, на основі яких виділені міжкомпонентні взаємозв'язки психологічної компетентності батьків, які виховують дітей з КПП. Такими компонентами є психолого-педагогічна технологія як засіб реалізації практичної діяльності, що є алгоритмом застосування оптимальних методів, прийомів, засобів і дій, які спрямовані на отримання бажаного результату; інтерактивна когнітивна діяльність як форма психічної активності особистості, спрямована на пізнання себе, свого шлюбного партнера та дитини на основі рефлексії в процесі діалогічного спілкування, у результаті чого формується власна виховна позиція подружжя, навички ефективної міжособистісної взаємодії, соціально-перцептивні та комунікативні вміння; рівень освіти батьків як система створення позитивного образу батьківства, що являє собою спеціально організоване навчання на засадах андрагогіки та створює можливості для засвоєння спеціальних знань, умінь і навичок, які є важливими в батьківстві; мотивація батьків до усвідомлення ними змісту та значення їхньої компетентності шляхом надання психологічного супроводу. Як бачимо зі схеми рис. 1, усі ком-

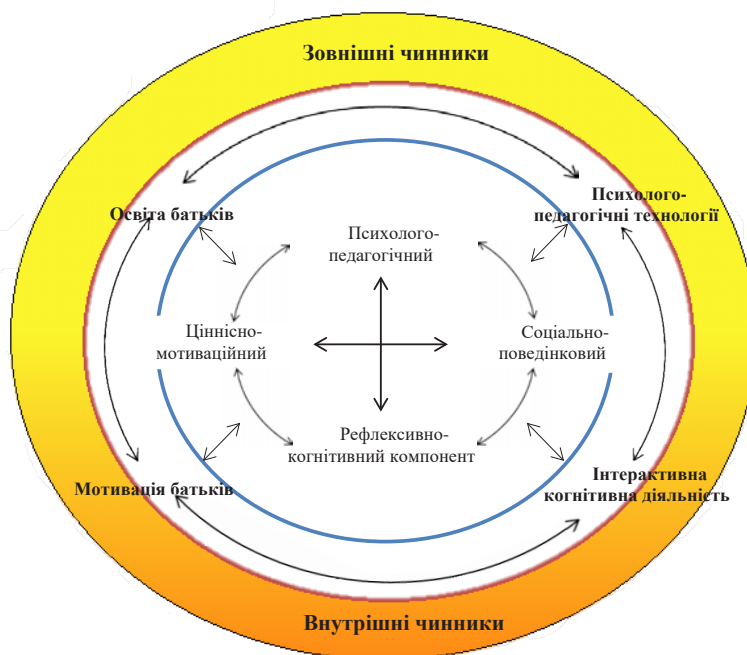

Рис. 1. Міжкомпонентні взаємозв'язки психологічної компетентності батьків, які виховують дітей з КІР

поненти психологічної компетентності батьків, які виховують дітей з комплексними вадами розвитку, взаємопов'язані.

Для експериментального дослідження розвитку психологічної компетентності батьків дітей з комплексними порушеннями розвитку ми застосували такі психодіагностичні методики: «Тест особистісної зрілості» (Ю. Гільбуха) та опитувальник термінальних цінностей «оТеЦ-2» (І. Сеніна) – для вивчення специфіки ціннісно-мотиваційного компонента; методику «Уявлення про ідеальних батьків» (Р. Овчарової), «Незакінчені речення» (Д. Сакса, Л. Сіднея) – когнітивно-рефлексивний компонент; методика «Соціальний інтелект» (Дж. Гілфорда, М. Саллівена), методика діагностики ставлення до хвороби дитини (В. Кагана й І. Журавльової) – соціально-поведінковий компонент; методика вимірювання батьківських установок і реакцій «Опитувальник PARY» (Е. Шеффера, З. Белла) – педагогічно-виховний компонент.

Висновки. Спираючись на основні ідеї компетентнісного підходу в освіті, можемо підсумувати, що психологічна компетентність є здатністю особистості до самопізнання, самоконтролю, до ефек-

тивного спілкування і взаємодії з іншими людьми, саморозвитку та самореалізації. Психологічна компетентність дає змогу особистості розуміти себе й інших, ефективно адаптуватися до життя в сучасному соціумі, мати гармонійні стосунки з оточенням, успішно реалізовувати особистісний потенціал і мати високий рівень психологічного благополуччя.

Таким чином, психологічна компетентність батьків характеризується системою уявлень про себе як особистість, батька/матір, певним ставленням до дитини, шлюбного партнера та сім'ї, адекватним виховним стилем, високим рівнем відповідальності, сукупністю психологічних знань щодо специфіки розвитку дитини, ефективною та конструктивною діяльністю на основі психологічної освіченості, високорозвиненими комунікативними й перцептивними вміннями.

Перспективами подальших наукових досліджень і публікацій буде висвітлення результатів констатувального та формуального експериментів із вивчення психологічної компетентності батьків, які виховують дітей з комплексними порушеннями розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Склянська О.В. Дослідження особливостей емоційної взаємодії та якості життя родин, що виховують дітей раннього віку із порушеннями в розвитку. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. 2018. Vol. 5 (9). P. 24–28.
2. Мякушко О.І. Теоретико-методичні засади розробки тренінгу з підвищення компетентності батьків, які виховують дітей з комплексними порушеннями розвитку. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2020. № 16. Том 1. С. 275–295.
3. Барінова Л.Я. Психологічна компетентність особистості. *Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова. Серія «Психологія»*. 2014. Том. 19. Вип. 1 (31). С. 29–35.
4. Енциклопедія освіти / Академія педагогічних наук України, головний ред. В.Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
5. Леонтян М.А. Поняття «компетенція» і «компетентність» у теорії освіти. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія «Педагогіка»*. 2012. Том 188. Вип. 176. С. 73–75.

6. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования. *Ученик в общеобразовательной школе*. Москва : ИОСО РАО, 2002. С. 135–157.
7. Шишов С.Е., Кальней В.А. Школа: мониторинг качества образования. Москва : Педагогическое общество России, 2000. 316 с.
8. Шарипов Ф.В. Профессиональная компетентность преподавателя вуза. *Высшее образование сегодня*. 2010. № 1. С. 72–77.
9. Про вищу освіту : Закон України від 25.12.2002, зі змінами, унесеними згідно із Законом України № 380-IV (380-15).
10. Про Національну доктрину розвитку освіти : Указ Президента України від 17 квітня 2002 року № 347/2002.
11. Овчарук О.В. Развитие компетентного подхода: стратегические ориентиры международной спільноти. *Компетентный подход в современной освіті: світовий досвід та українські перспективи*. Київ, 2004. С. 5–14.
12. Recommendation 2006/962/EC of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 on key competences for lifelong learning. Brussels: Official Journal of the European Union, 30.12.2006. P. 10–18.
13. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентного подхода в образовании. Авторская версия. Москва : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. 42 с.
14. Бакаленко О.А. Психологічна компетентність як ключова компетентність сучасного фахівця. *Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Серія «Теорія культури і філософія науки»*. 2018. Вип. 58. С. 132–138.
15. Рамзані Е.В. Сутність поняття психологічної компетентності вчителя. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2014. № 2 (61). С. 158–165.
16. Лукьянова М.И. Психолого-педагогическая компетентность учителя: Диагностика и развитие. Москва : Сфера, 2004. 144 с.
17. Казаннікова О.В. Зміст та науково-методичне забезпечення моделі формування професійної компетентності майбутніх соціальних педагогів у процесі виробничої практики. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2019. Вип. 26 (1). С. 78–91.
18. Хворова Г.М. Соціально-психологічні засади дослідження батьківської компетентності у вихованні дітей з аутизмом. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2019. Вип. 43. С. 132–140.
19. Нагула О.Л. Психологічні особливості батьківської компетентності молодого подружжя. *Вісник Інституту розвитку дитини. Серія «Філософія, педагогіка, психологія»*. 2012. Вип. 23. С. 150–155.